

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği

Erel Tellal

Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Tellal, Erel, “Türk Dış
Politikası'nda Avrasya Seçeneği”, *Uluslararası
İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5 (Bahar 2005), s. 49-70.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği*

Erel TELLAL**

ÖZET

Türkiye'nin cumhuriyet yönetimi altında izlediği dış politikanın değişmeyen temel özelliklerinden biri de "Batı'ya yönelik olması"dır. Hal böyle olmakla birlikte, son on yıl içerisinde Türkiye'nin önüne bir "Avrasya seçeneği" gelip dayanmıştır. Türkiye yetmiş yıllık "reddiye"nin ardından, bağımsızlıklarını kazanmalarını izleyen yıllarda özellikle Orta Asya ve güney Kafkasya devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye (iyi ilişkiler kurmaya) çabalamıştır. On yıllık çaba on yıllık başarısızlık olarak değerlendirilebilir. Bunda, politika belirleme/uygulama sürecinde devletin ve onun politikasını yürütmesi beklenen Dışişleri Bakanlığı'nın etkisiz kalması ile bu boşluğu kendilerini "büyük ağabey" yerine koyan aşırı ulusçularla, "ümmei kucaklama sevdası"na düşen köktendincilerin etkisi önemli etkenler olmuştur. Başarısızlıkta bölgeden ve uluslararası ortamdan kaynaklanan nedenler de rol oynamıştır. İkinci on yılda Türkiye bölgeye yönelik politikalarında başarı sağlamak için bu etkenleri saptamalı, bölge ülkeleri ve özellikle de Rusya Federasyonu ile işbirliğine yönelmelidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Avrasya, Orta Asya, ABD, Rusya.

Eurasian Alternative in Turkish Foreign Policy

ABSTRACT

One of the constant fundamental principles of Turkish foreign policy during the republican era has been its "Western orientation". In spite of this fact Turkey faced an "Eurasian alternative" in the last decade. Turkey, after negligence for 70 years, has tried to develop (to have friendly relations) with Central Asian and southern Caucasian states after they had acquired independence. The attempt of the last ten years can be called as failure of the last ten years. Since the State and the Ministry of Foreign Affairs remained ineffective in the process of determining policy and implementing it, this vacuum was filled by extreme nationalists who are inclined to see themselves as "big brother" and also by religious fundamentalists. Moreover, reasons stemming from the region and international environment played a role in the failure of Turkish policies as well. In the second decade Turkey should determine the related factors and head toward to cooperate with regional countries and Russia in order to become successful in the region.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Eurasia, Central Asia, USA, Russia.

* 8. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'ne 5 Aralık 2003'te sunulan aynı başlıktaki bildirinin geliştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemdeki kökten değişiklikler Türk dış politikasına da yansımış, bu çerçevede "Avrasya seçeneği" kamuoyunda zaman zaman yoğun biçimde tartışılmıştır. 1990'larda, özellikle AB ile ilişkilerdeki her tıkanmanın ardından kamuoyunda "Avrasya"nın gündeme geldiğine tanık olunmuş, SSCB'nin dağılmasıyla yükselen "fısıltılar" 2002 baharında bir üst düzey askeri yetkilinin açıklamasıyla Türkiye'nin "gündemine" oturmuştur. Harp Akademileri Komutanlığı'nca düzenlenen *Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?* konulu sempozyumda söz alan dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın konuşmasında, başka şeylerin yanı sıra, "... Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayışın içinde olmasında fayda buluyorum" sözlerine yer vermesi tartışmayı alevlendirmiş,¹ "Türkiye'nin Avrasya seçeneği" yoğun biçimde tartışılmaya başlamıştır.

Öncelikle belirtilmelidir ki, Cumhuriyetin dış politikası yüzünü Batı'ya dönmüştür. Bu durum en azından ilk yetmiş yıl dış politikanın temel özelliklerinden biri olmuştur. Başlangıçta, Cumhuriyet sırtını Ekim Devrimi'ne dayayarak kurulmuş ve ardından Moskova'yla işbirliği iki savaş arası dönemde Batı'ya karşı koz olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda ikilem SSCB ile işbirliğinden çok, Almanya ya da diğer Batılılarla kader birliği yapmak konusunda yaşanmıştır. Ardından, Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı ile bağlanmış ve blok politikası izlemiştir.

Türkiye'nin yüzünü Batı'ya döndüğü saptaması dış politikada ne kadar geçerliyse, Doğu'ya sırt çevirmişliği de o kadar geçerlidir. Ankara, 1921'den başlayarak Kafkaslar ve Merkezi Asya'da Moskova denetimini kabul etmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları SSCB denetiminde kalan bu coğrafyaya karşı özenle ilgisiz durmuşlardır.² Bu, Anadolu Hareketi'nin

¹ *Cumhuriyet*, 8 Mart 2002.

² SSCB'nin yıkılmasının ardından Mustafa Kemal'e yakıştırılan, "...Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur,..." sözleriyle başlayıp, SSCB yıkıldığında "...onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız... Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır..." sözleriyle süren ifade büyük olasılıkla uydurmadır. SSCB sonrasında bölgeyle ilgili neredeyse her çalışmada yer alan bu konuşma, daha öncesinde yalnızca İsmet Bozdağ'ın çalışmasında (*Atatürk'ün Sofrası*, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975, s. 138-143.) yer almaktadır. Bozdağ'a göre, Mustafa Kemal bu sözleri Ankara'daki 10. yıl kutlamaları sırasında Zeki isimli bir doktorun sorusuna verdiği yanıtta sarfetmiştir, ama kendisi tanık olmamış, İhsan Sabri Çağlayangil'den duymuştur. Fakat, Çağlayangil'in anılarında böyle bir olaya tanık olunmadığı gibi, Ercan Dolapçı SSCB'nin üst düzeyde temsil edildiği 10. yıl kutlamaları sırasında Mustafa Kemal'in böyle bir değerlendirme yapmış olmasının mantıklı görünmediğine işaret etmektedir. Bkz. Ercan Dolapçı, "Çağlayangil de Tekzip Ediyor", *Aydınlık*, No 776, 2 Haziran 2002, s. 50-51. Üstelik, Türk Tarih Kurumu, Genel Kurmay Başkanlığı gibi devletin ciddiye alınacak kurumlarınca defalarca yayımlanan Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde de böyle bir ifadeye rastlanmamaktadır. Örneğin bkz., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1961; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1959 ve *Atatürkçülük*, Cilt I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1984.

tam tersi bir politika izleyen Enver ve Cemal Paşalardan açık farkıdır. Başlangıçta takınulan tutum yetmiş yıl boyunca sürmüş ve bu coğrafya Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Ankara'nın ilgi alanı dışında kalmıştır. Ocak 1990'da Kızıl Ordu birlikleri Bakü'ye girdiklerinde, Ankara'nın bunu SSCB'nin iç işi olarak nitelendirmesi ve açıkça "içişlerine müdahale"den kaçınması ise bu yaklaşımın belki de son göstergesi olmuştur.

SSCB'nin yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türk dış politikasında yeni açılımlar kaçınılmaz hale gelince Avrasya politikası bu açılımlardan biri olmuştur. Bu çerçevede, bu bölümde öncelikle "Avrasya seçeneği" başlığında sürdürülen tartışmalar ele alınarak, kökleri 20. yüzyılın başlarına uzanan bu tartışmaların günümüze değin izlediği değişim/süreklilik incelenecektir. Bu bağlamda çalışmanın temel varsayımlarından biri, Avrasya ile ilişkilerin günümüzde Türkiye'de Batı'ya (ABD ve AB) karşı bir alternatif olarak sunulmasının yanlış olduğudur. Ardından, Türkiye'nin ilk (son) on yılda izlediği Avrasya politikası masaya yatırılırken, bütünlüklü ve kararlı bir politikanın olup olmadığı tartışmaları bir yana bırakılarak, yapılanlar ve yapılamayanlar saptanacaktır. İkinci adımda öne sürülen varsayım, izlenen politikanın başarısızlıkla sonuçlandığıdır. Buradan hareketle, son olarak bu başarısızlığın nedenleri araştırılacaktır. Burada öne sürülen varsayım ise, başarısızlığın temelinde Türkiye'nin zaman zaman kendisinin ve bölge devletlerinin çıkarlarını ikinci plana atacak ölçüde ABD'nin izlediği politikalara katkıda bulunmasının yattığıdır. Bu nedenle Türkiye başarılı bir Avrasya politikası belirleyebilmek ve izleyebilmek için öncelikle kendi ulusal çıkarlarını tanımlamalı ve bunları gerçekleştirebilecek yöntemler üzerinde kafa yormalıdır. Sorgulama ve tartışmayla buna başlanabilir.

"Yeni Bir Seçenek?"

Son on yıldır Türk dış politikasında "Avrasya" sorusu/sorunu söz konusudur. İki temel gelişme buna yol açmıştır: Birincisi, SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkaslar ve Merkezi Asya'daki³ devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla "Türk Dünyası"ndan sözedilir olmuştur. "Türk, Türkik, Türki"⁴ gibi sıfatlarla nitelenen bu coğrafya ile etnik köken, dil ve din temellerinde bağlar kurulmaya çalışılmış, bu da aynı coğrafyayı dış politikanın gündemine oturtmuştur. İkincisi, yine SSCB'nin ve Doğu

³ Bu çalışmada SSCB sonrasında bağımsız devletler olarak uluslararası camiaya katılan beş devleti (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ve Türkmenistan) anlatmak üzere, kendileri bu kullanımı yeğledikleri için "Merkezi Asya" terimi kullanılmıştır. Zira "Orta Asya" terimi Afganistan ve "Doğu Türkistan"ı da içine almaktadır. Kemal H. Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, çev. Hakan Gür, Ankara, İmge, 2003, s. 93.

⁴ Mustafa Aydın, "Türk, Türkik, Türki" kutusu, Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt 2, İstanbul, İletişim, 2001, s. 371.

Bloku'nun dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş, eski Sovyet coğrafyasının kapitalist sisteme eklenmesi süreci başlamıştır. Türkiye de bu sistemin içindedir ve daha iyi bir konum kazanabilmek için AB'ye katılmaya çabalamaktadır. Yani bir yandan Ankara'nın bu coğrafyaya ilgisi artarken, diğer yandan bu coğrafya da tüm dünyayla birlikte Ankara'yla ilişkiler kurmuştur. Bölge aynı zamanda, yalnızca Türkiye'nin değil tüm dünyanın ve bu arada ABD'nin ilgi alanına dahil olmuş bir "satranç tahtası"na dönüşmüştür.

Avrasya seçeneği tartışmaları yüz yıl önce Enver Paşa'nın ya da Sultan Galiyev'in "Turan" özelemleriyle başlar. Ziya Gökalp'in "kızıl elma" ülküsüyle kuramsal temellerini oluşturur. İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak Soğuk Savaş yıllarında Türk ulusçu akımlarının "asena"nın ardından yürüyüşleriyle sürer.⁵ 1960'larla birlikte tek tük de olsa Türk solu da emperyalizm karşıtlığı çizgisinde Avrasya'ya yüzünü dönmüştür. Ama, Türkiye'nin Türk coğrafyasıyla ilgisindeki dönüm noktası olarak SSCB'nin yıkılması gösterilebilir. 1992'den başlayarak Türkiye buradaki bağımsız devletlerle yakın ilişki kurmaya çalışmıştır. Demirel'in "Adriyatik'ten Çin seddine Türk dünyası" söylemi kısa erimde başarısız kalsa da, hâlâ bu söylemin peşinden sürüklenen kitleler varlığını sürdürmektedir. Özellikle Bolşevik deneyiminin başarısız olmasının ardından güçlerini üst noktaya taşıyan dinsel akımlar, Türk-İslam sentezi adı altında, eski Sovyet coğrafyasında yeni "Turan" özleminin taşıyıcısı olmuşlardır.

Bu tartışmaların bir yönüdür. Diğer yönünde ise başta Erol Manisalı, Attila İlhan gibi aydın/akademisyenlerin, *Aydınlık* ve *Teori* dergileri aracılığıyla İşçi Partisi'nin Türkiye'nin dış politika seçeneklerinin çoğaltması temelinde yazdıklarına tanık olunmaktadır. Bu yöndeki görüşler, daha çok Türkiye'nin izlediği kayıtsız koşulsuz AB ve ABD çizgisindeki politikalarını eleştirerek, çok yönlü dış politikanın Türkiye'nin gücünü arttıracığına vurgu yapmaktadırlar.

Yukarıda da değinildiği gibi, bu tartışmalara 2002 baharında yeni bir boyut eklenmiş ve Kılınç Paşa'nın konuşmasının ardından, "Türkiye'nin Avrasya seçeneği" tartışmaları ayrım gözetmeksizin siyasetin ve medyanın her köşesine yayılmıştır. "Avrasya seçeneği"ne eleştirel yaklaşanların bir kısmı bunu "Atatürk'ün Batıcı politikasından sapma"

⁵ Burada bir noktanın altı çizilmesi gerekir: Ne Enver Paşa'nın, ne Mirsait Sultan Galiyev'in, ne Ziya Gökalp'in ne de Alparslan Türkeş etrafında öbekleşen "ülküçü" akımının tanım ve özelemleri birbiriyle örtüşür. Hepsi başka zaman dilimlerinde ve koşullarda, başka içeriklerle "Turan" kavramını kullanmışlardır. Belki de tartışmaların başlangıcı olarak Yusuf Akçura'nın 1904 tarihli "üç tarz-ı siyaset" çalışmasını kabul edebiliriz. Zira Akçura'nın tartıştığı siyasetlerden "(ü)çüncüsü, ırka dayanan siyasi bir Türk milletini teşkil etmek"tir. Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 19.

olarak değerlendirmiştir.⁶ Doğu Perinçek de 10 Mart 2002 tarihli yazısına "Aydınlık'ın Türkiye-Rusya-Çin eksenli haberi TSK tarafından onaylandı" başlığını atarak tartışmaya katılmıştır.⁷ Kavram kargaşası bununla da kalmamış, aynı dergi Yusuf Akçura başta olmak üzere "ilk Türkçülerin devrimci olduklarını öne sürmüştür.⁸ Attila İlhan bunu, "... Sosyalist ve Kemalist Sol'un, dahası Toplumsal Demokratların oluşturmaya çalıştıkları, Halk Hareketi'ne (Kızıl Elma) Türkçüler de katılıyorlar; hem de yürekten!" sözleriyle selamlamıştır.⁹ Bu, Türkiye'de de (Fransa ya da Avusturya'daki gibi) yurtsever olduğunu savunan "sol"un, ulusçu olduğunu savunan "sağ"a yakınlaşmasının göstergesi olmuştur. Ama, yakınlaşıyorlarsa neden ve kime karşı bunu yaptıkları yeterince açık değildir. Bu noktada Sungur Savran'ın ilginç ve tartışılması gereken bir saptaması karşımıza çıkmaktadır. Savran, 70 yıllık Türk dış politikasının temeli olan "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin 1990'lardan başlayarak değiştiğini öne sürmektedir: "... yeni dış politika iki temel direk üzerinde yükselir: yeni-Osmanlılık ve pan-Türkizm".¹⁰ Hiç kuşkusuz bu yorumlarda Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası ortama bir atıf söz konusudur. Özellikle Savran'ın saptamaları SSCB sonrası bu coğrafyaya yönelik izlenen politikaların genel değerlendirmesi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Bu saptamaya paralel olarak, deyim yerindeyse "serzeniş" içeren bir yorum da *Perspektif*'in yaz 2002 sayısında Nikolay Kireyev tarafından yapılmıştır.¹¹ 1990'larda öne çıkan Turancı yorumlar Rusya'yı açıkça tedirgin etmiştir.

⁶ Bu açıklama, tartışmalarda tarihsel açıdan en vahim yanlışlıktır. Çünkü Mustafa Kemal'in dış politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası Bolşevik yönetimle işbirliği üzerine inşaa edilmiştir. Bolşevik yönetim nasıl Kafkaslar'da iktidarını Ankara yönetimiyle işbirliği içinde kurmuşsa, Ankara Hükümeti de Bolşevik Yönetimiyle yaptığı işbirliği sayesinde doğu cephesini güvenceye alarak batı cephesine güçlerini kaydırabilmiş ve Yunan birlikleriyle savaşta başarılar elde edebilmiştir. Bkz., Stefanos Yerasimos, *Türk- Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979; Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

⁷ *Aydınlık*, 10 Mart 2002. Dergi, sekiz ay önce 1 Temmuz 2001 sayısında, "Türk-Rus-Çin coğrafyasını kapsayan Turan oluşuyor" başlıklı bir haber yapmıştı. Bu açıklama ise, tartışmalarda kavramsal açıdan en çarpıtılmış değerlendirmedir. Bir kere "Turan neresi?" sorusuna yanıt verilmesi gerekir. Türklerin yaşadığı coğrafya mı, yoksa Türk, Rus ve Çinlilerin baş baş içinde birarada yaşadıkları yer mi? "Turan" özlemi Türklerin yaşadığı coğrafyayı tek bir devlet için almak istemekle kalmaz, bu coğrafyada şu anda ülke toprakları olan Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne de karşıdır. Bu yorumda Şincang sorununun ya da Rusya Federasyonu'nun askeri doktrininin nasıl değerlendirildiği hiç açık değildir.

⁸ Mehmet Ulusoy, "İlk Türkçüler Devrimciydi", *Aydınlık*, No 165, Ekim 2003, s. 16-34.

⁹ Attila İlhan, "Kızıl Elma Platformu!...", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 2003.

¹⁰ Sungur Savran, *Avrasya Savaşları*, İstanbul, Belge, 2001, s. 232.

¹¹ Nikolay Kireyev, "Avrasya Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri", *Perspektif*, No 31, 2002, s. 12-16.

Burada, herşeyden önce şu saptamayı yapmak yerinde olacaktır: "Türkiye'nin Batı'ya alternatif Avrasya seçeneği nedir?" sorusu yanlış bir sorudur ve her yanlış soru gibi "doğru" bir yanıtı da olamaz,¹² çünkü Türkiye'nin Batı ya da "Avrasya" gibi birbirinden ayrıymış gibi gösterilmeye çalışılan iki seçeneği yoktur. Avrasya terimi coğrafi tanım olarak Uralların hem doğusunu hem batısını, yani hem Asya'yı hem de Avrupa'yı içine alır.¹³ Öte yandan, içinde bulunduğumuz tarihsel süreçte "Avrasya" denince siyasi anlamda Türkiye'de sadece eski Sovyet toprakları (hatta onun da sadece Kafkasya ve Orta Asya parçası) anlaşılmaktadır. Bu durumda "seçenek"le anlatılmak istenen aslında Türkiye'ye Batı dışında bir alternatif arayışıdır. Bu da yanlıştır, çünkü bir yandan Soğuk Savaş sonrasında "Batı"dan çok "Kuzey"den söz etmek olasıdır, öte yandan Türkiye'nin hem Batı hem de Doğu ilişkisi olmak zorundadır. Aksi, Soğuk Savaş sonrası dünyasının mantığına uymaz. Bu nedenle önce kavramlar doğru tanımlanmalı, sorular doğru sorulmalıdır.

Ayrıca, tartışmalar Batı'ya (ABD/AB) alternatif olarak "Avrasya" seçeneği düzleminde yapıldığı için kaygan bir zemine saplanup kalmaktadır. Zira, Türkiye'de çağdaşlaşma ve Batılılaşma kavramları yanlış biçimde birbirinin yerine kullanılmakta, hâl böyle olunca Avrasya denen "şey" her ne ise, o da Cumhuriyet'in üzerine kurulduğu "çağdaşlaşma" ülküsüne karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Üstüne, Avrasya seçeneğini daha çok köktendinciler ve milliyetçiler tartışınca, konu (diğer bazı durumlarda olduğu gibi) dönüp dolaşıp Cumhuriyet'in temellerinin tartışılmasına dönüşebilmektedir. Sorun kavram kargaşasından kaynaklanmaktadır, bu ise kavramların tanımlanmamasından. Neresidir Avrasya, ya da nedir?¹⁴

¹² Fakat Türkiye'deki yaygın yaklaşım bu yöndedir: Örneğin, Yılmaz Tezkan, "...Türkiye temel tercihini Batı tarafında olmak üzere yapmıştır. Hem Batı tarafında olmak hem de Rusya ile ilişkileri derinleştirmek Türkiye'nin mefaatlerine aykırı olduğu gibi siyasetin mantığına da ters gelir. Böyle bir teşebbüs Türkiye'ye çok pahalıya mal olur..." demektedir. "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya", Yılmaz Tezkan (haz.), *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s. 20-21.

¹³ "Avrasya bir bütün olarak, dünya nüfusunun yüzde 75'ini, dünya gayri safi milli hasılasının (GSMH) yüzde 60'ını ve enerji kaynaklarının yüzde 75'ini kapsıyor". Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya*, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004, s. 28.

¹⁴ Dönemin Türk Dünyası'ndan Sorumlu Devlet Bakanı Ahat Andican biri dar, diğeri geniş iki Avrasya tanımı veriyor. Dar anlamda Avrasya eski Sovyetler Birliği coğrafyasıdır. Geniş anlamda ise Andican, Avrupa, Rusya, Çin, İran, Türkiye ve Türk Dünyası'nın yanı sıra "coğrafi olarak bu bölgede olmamakla birlikte genel manada etkileşimi yoğun olan ABD"yi de (vurgu benim) ekliyor bu coğrafyaya. Ahat Andican, "Avrasya Stratejileri Üzerine", *Ulusal*, No 4, 1997, s. 13. Avrasya tanımlarının yanı sıra bazı yazarlar "Batı Avrasya" terimini de kullanıyorlar: "...Baltık devletlerinden aşağıya, Doğu-Orta Avrupa'ya, Balkanlara, Türkiye, Ortadoğu ve Hazar bölgesine uzanan çevresel kalın kuşak olarak tanımlıyorum". Fouskas, "Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya", s. 168.

Coğrafi anlamda Avrupa ve Asya kıtalarının toplamını anlatan bu kavram, SSCB'nin dağılmasının ardından daha çok jeopolitik yaklaşımclar tarafından, Hazar ve çevresindeki enerji (petrol ve doğal gaz) kaynaklarının bulunduğu coğrafyayı anlatmak için kullanılmıştır.¹⁵ Türkiye'de ise son on yılda coğrafi olmaktan çok siyasal anlamda algılanmıştır. Bunun da iki tür kullanımına tanık olunmaktadır. Dar anlamda "Türk Dünyası"nu (Merkezi Asya ve bazen Kafkaslar) anlatmaktadır. Geniş anlamda ise Soğuk Savaş sonrasında kapitalist ekonomik sisteme eklenen coğrafyaya denk düşmektedir (yukarıdakilerin yanı sıra Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye). Bu çalışmada Avrasya kavramı, Türkiye ilk on yılda böyle tanımlayıp politika yürüttüğü için, dar siyasal anlamda kullanılmıştır.¹⁶

Türkiye'de dış politikada yönelimlerini çeşitlendirme anlamında "Avrasya seçeneği" tartışmalarının bir de "tarihi" vardır. İlk girişim cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve ardından gelen iki savaş arası dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye Batı'nın yanı sıra SSCB ile Asya ve Ortadoğu devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir.¹⁷ Ardından, Soğuk Savaş döneminde de, özellikle 1960'lardan başlayarak çok yönlü dış politika arayışlarına tanık olunmuştur.¹⁸ Örneğin, 1964'te, Başbakan İsmet İnönü *Times* dergisine verdiği demeçte, "yeni bir dünya kurulum, Türkiye orada yerini alır" sözlerini sarfederken,¹⁹ 1967'de

¹⁵ Jeopolitik kurama göre kabaca Avrasya'yı denetleyen, "kara egemenliği"ni ele geçirmektedir. İlk kez 1904'te İngiliz coğrafyacı Sir Halford MacKinder'in öne sürdüğü bu kuram uyarınca "heartland" dünyanın en büyük doğal kalesidir. Buraya egemen olan dünyaya da egemen olur. Başlangıçta, doğu Avrupa'dan başlayarak tüm Avrasya'yı "heartland" içine alan MacKinder, 1943'te Lena nehrinin doğusunu bu merkez bölgeden çıkararak, neredeyse günümüzde "enerji savaşları"nın yaşandığı coğrafyayla sınırlamıştır söz konusu alanı. Sir Halford J. MacKinder, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Cilt. 21, No 4, 1943, s. 595-605. Jeopolitik tartışmalar bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu konuda: Aleksandr Dugin, *Asnovi Geopolitiki*, Moskova, Arktogeya, 1997, s. 33-91; Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 102-109. Weisbrode ise "Merkezi Avrasya" olarak tanımladığı coğrafyayı batıda Boğazlar'dan doğuda Sincan bölgesine, güneyde Hint Okyanusu'ndan kuzeyde Kazak steplerine uzatır. Kenneth Weisbrode, *Central Eurasia: Prize or Quicksand?*, Adelphi Paper 338, New York; International Institute for Strategic Studies, 2001, s. 11.

¹⁶ Akademik çalışmalarda da yaygın kullanım dar anlamda tanımlamaktır. Mütercimler, SSCB sonrasında, Azerbaycan dışındaki Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın "Türkistan" olarak adlandırıldığını, ama "bölgeye yaklaşımına etki edeceği için", Orta Asya terimini yeğlediğini belirtmektedir. Erol Mütercimler, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993, s. 34.

¹⁷ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1990, *passim*.

¹⁸ Melek M. Fırat, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997, s. 4-14.

¹⁹ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1964.

dönemin yalnızca komünizm karşıtlığıyla kalmayıp, Sovyet karşıtlığıyla da tanınan Başbakanı Süleyman Demirel SSCB ile ekonomik işbirliğinin temellerini atmıştır. Bu tarihte imzalanan Ekonomik-Teknolojik İşbirliği Anlaşması'yla Aliğa Petrol Rafinerisi, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası gibi önemli sanayi kuruluşları Sovyet teknolojisiyle kurulmuştur.²⁰ Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru 1978'de ise, bu kez Başbakan Bülent Ecevit tehdidin artık kuzeyden değil batıdan geldiğini dile getirerek "duvarın öte yakası"na geçmekten söz etmiştir.²¹ Bir sonraki girişim ise, SSCB'nin yıkılmasının ardından 1990'larda gündeme gelmiş, neredeyse gündemden hiç eksilmemesine karşın yeterince tartışılmamıştır. Bu çerçevede, izleyen sayfalarda önce Türkiye'nin 1992'den başlayarak izlediği Avrasya politikası ana hatlarıyla özetlenecek, ardından değerlendirilecektir.

İlk (Son) On Yılda Yapılanlar

Türkiye Avrasya politikasını yukarıda değinilen dar anlamda tanımlamış, ama özellikle başlangıçta hayallerini sınırlamamıştır. 1991'de Turgut Özal "400 yıldır ilk kez Türklere bölge lideri olma şansının çıktığına" işaret edip, bir yıl sonra Süleyman Demirel "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası"ndan söz ederken bu büyük umutları dile getirmişlerdir.²² 21. yüzyıl Türk Dünyası'nın yüzyılı olacaktır. Türkiye başından başlayarak Merkezi Asya devletlerine örnek olmak isteyen bir "büyük ağabey" rolüne soyunmuştur. "Model olma" bir yandan Türkiye'de özellikle belirli çevrelerin sevdası iken, bir yandan da ABD/AB tarafından biçilen bir görev biçiminde ortaya çıkmıştır.²³ ABD Başkanı George Bush'tan Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Catherine Laumiere'ye kadar pek çok siyasetçi ve akademisyen tarafından bu "görev" dile getirilerek tartışmaya açılmış, hatta "model" yalnızca Merkezi Asya ile sınırlı tutulmayarak, 11 Eylül sonrasında "İlimli İslam" adı altında tüm İslam dünyasına önerilmiştir.²⁴

Türkiye bölgeye yönelik politikasını (daha SSCB yıkılmadan) 1991'de bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olarak başlatmıştır. Merkezi Asya politikası gündeme geldiğinde ilk akla gelen ve Türk dış politikasının bu alandaki ilk refleksi Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) kurulması olmuştur. SSCB'nin dağılmasının hemen ardından

²⁰ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler, 1960-1980", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İstanbul, İletişim, 2001, s. 782.

²¹ Tellal, "SSCB'yle İlişkiler, 1960-1980", s. 780.

²² *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1992.

²³ Yalçın Küçük, ABD'nin imparatorluktan vazgeçip Türklere yaşadığı bir devlet kuran "Kemalist modeli" Rusya Federasyonu'na da örnek gösterdiğine işaret etmektedir. Yalçın Küçük, "Nova Tanzimat", *Teori*, No 126, 2000, s. 58-59.

²⁴ İdris Bal, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerde Model Olarak Yükselişi ve Amerikan Onayı", *Avrasya Etüdüleri*, No 18, 2000, s. 127-128.

Ocak 1992'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir örgüt olarak kurulan TİKA, 1999'da Başbakanlığa bağlanmış ve 2001'de çıkarılan bir yasayla ilgili Devlet Bakanlığı'na karşı sorumlu bir tüzel kişilik haline getirilmiştir.²⁵ Amaç Türk kökenli halkların aralarında işbirliği yaparak kalkınmalarıdır. Yine, bu çerçevede Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (ECO) 1992'de Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan da katılmışlardır. Ekonomik işbirliğine yönelik bu girişimler başarılı olmamıştır. Söz konusu ülkeler arasındaki ticari-ekonomik ilişkiler beklenen düzeyde gelişmediği gibi "Türki Cumhuriyetler'in Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı ihracatta % 2,5-3, ithalatta % 0,5-1,5 arasında kalmıştır."²⁶ Oysa aynı dönemde Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticareti 9 milyar dolara ulaşmış ve bu ülke Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'dan sonra ikinci sıraya yerleşmiştir.²⁷ Bununla da kalmayıp Mavi Akım'ın gerçekleşmesi açıkça Türkmenistan'ı Rusya seçeneğine mahkum etmiştir. 1998'de Türkmenistan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması gündeme gelse de bu konuda bir ilerleme kaydedilememiştir. Yine de, geleceğe yönelik tasarılar söz konusudur. Örneğin, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına Kazakistan'ın da dahil edilmesi söz konusudur.²⁸ Bu tasarı gerçekleşirse bölgeyle kurulacak doğrudan bağlantı ilişkilerde gelişmenin önünü açacaktır. Bölgeden Türkiye'ye ve oradan da dünya pazarlarına enerji ulaştırmak üzere pek çok tasarı söz konusudur. 2001'de imzalanan anlaşma gereği Bakü-Erzurum arasında inşası öngörülen doğal gaz boru hattının 2006'da tamamlanması beklenmektedir. Türkiye'nin bölgeye yönelik projelerinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel sermaye eksikliğidir. Türkiye sermaye darlığı yüzünden ilk on yıl boyunca bölge ülkelerinin beklentilerine yanıt verememiş, bu durum düş kırıklığına yol açmıştır.

TİKA'yla birlikte Türkiye'nin ilk girişimlerinden biri de bölgeye yönelik televizyon yayınlarını başlatması olmuştur. İletişim çağında bölgeye yönelik politikaların temelinde "ortak kültür"e verilen önem yatmıştır. İlk başta "TRT-Avrasya", ardından TRT-Türk yayınlarıyla bir yandan Türkiye tanıtılmaya çalışılmış, diğer yandan Türkiye'nin dünyaya

²⁵ Utku Yapıcı, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul, Otopsi, 2004, s. 228-230.

²⁶ Y. İ. Urazova, "Türkiye ile Orta Asya'nın ve Kafkasya'nın Yeni Türki Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Durumu ve Perspektifleri", Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (der.), *Türkiye ve Rusya*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2003, s. 226. V. N. Koptevskiy, *Rassiya-Turtsiya: Etapı Targovo-Ekonomičeskava Satrudničestva*, Moskova, İV RAN, 2003, s. 384-385.

²⁷ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 2004. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari-ekonomik ilişkilerin son dönemdeki gelişimi için: Koptevskiy, "Rassiya-Turtsiya", s. 392-404.

²⁸ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 2004.

bakışı bölge ülkeleriyle paylaşılmaya başlanmıştır.²⁹ Televizyon yayınlarının bölge halkları üzerinde ne derece etkili olduğu tartışmalıdır. Zira Azerbaycan dışındaki eski Sovyet coğrafyasında Anadolu Türkçesinin anlaşılması bir hayli zordur. Bölge ülkelerinin kendi dilleri dışında ikinci ve ortak dilleri Rusça olmayı sürdürmektedir. Benzer bir zorluk, ilki Ekim 1992'de Ankara'da gerçekleştirilen Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirve Toplantılarında ortaya çıkmıştır.³⁰ Düzenli aralıklarla yinelenen bu toplantılar, Azerbaycan devlet başkanları dışında hiçbir lider Türkçe konuşmayıp Rusça konuşsa da, karşılıklı iletişimin sağlandığı, görüş alış verişinin yapıldığı bir platform olmuştur.

1993'te kurulan Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları toplamış, fakat bu girişim de daha çok milliyetçi grupların etkisi altında kalmıştır.³¹ Bölgede varolan yönetimler Turancı akımlara oldukça mesafeli, hatta uzak durmaktadırlar. Zira, bu devletler bağımsızlıklarını (üstelik yüzyıllar sonra) yeni kazanmışlardır ve üzerine en çok titredikleri değer bağımsızlıklarıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bölgede camiler yapmış, Diyanet Vakfı Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da İlahiyat Fakülteleri'nin açılmasına önayak olmuştur. Yetmiş yıla yakın bir süre boyunca ateist bir toplumda yaşamının sonucu bölge halkları deyimi yerindeyse dinleriyle yeni(den) tanışmaktadırlar. Bu nedenle bölgede "misyonerlik faaliyetleri" yürüten Suudilerin Vahabiliği'yle, Farisilerin Şiiliği yanında Türkiye'nin laik İslam anlayışı bölge halklarına ve özellikle de yönetimlerine daha yakın gözükse de, gerek Türkiye'nin duyarsızlığı, gerekse maddi yetersizliklerden dolayı bu konuda da başarısızlık kaçınılmaz olmuştur.

İlişkilerin en çok geliştiği alan belki de eğitim olmuştur. Bir yandan Merkezi Asya ülkelerinde Türk okulları açılmış, diğer yandan onbinlerce öğrenci yüksek öğrenim için Türkiye'ye gelmişlerdir. Türkiye bu devletlerin askeri personel yetiştirmeleri için de girişimlerde bulunmuş, sivil eğitim amacıyla 1991'de Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi ve 1997'de Kırgızistan'da Manas üniversiteleri eğitime başlamışlardır. Eğitim konusu zaman içerisinde içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu konuda bölgedeki "birincil özne" devlet değil, Fethullah Gülen olmuştur:

²⁹ TRT yayınları 28 Nisan 1992'de tüm Merkezi Asya'ya ulaşmıştır. Mütercimler, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, s. 212-215.

³⁰ İlk iki zirvenin değerlendirmesi için, Gareth M. Winrow, *Turkey in Post-Soviet Central Asia*, Londra, The Royal Institute of International Affairs, 1995, s. 16-31.

³¹ Örneğin sekizincisi Samsun'da 24 Mart 2000'de toplanan Kurultay'da Ergenekon'dan çıkışı temsilen "demir dövme" töreni yapılmıştır. *Cumhuriyet*, 24 Mart 2000. "Kurultaya ABD'den katılarak atalarının Türk olduğunu açıklayacakları bildirilen Kızılderililer" ise katılmaktan vazgeçmişlerdir. *Cumhuriyet*, 25 Mart 2000.

"Fethullah Gülen için Orta Asya'daki Türk varlığının şampiyonudur dense yeridir".³² Merkezi Asya'nın "cizvitleri" olarak adlandırılan bu "misyonerler" tüm bölgeye yayılmışlardır: "1999-2000 öğretim yılında, Özbekistan'daki okulların kapatılmasından önce Orta Asya'daki Türk liselerinin toplam sayısı 73, bu okullardaki öğretmen ile öğrenci sayısı da sırasıyla 1451 ve 15.000'e ulaşmıştır.³³ Yavuz'un değerlendirmesine göre, Gülen okulları "ortak bir şuur" vermekte, "farklılıkları değil ortak yönleri" vurgulamaktadır.³⁴ Bölgede Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı okullar maddi kaynak yetersizliği nedeniyle zorluklar içindeyken,³⁵ Gülen cemaatinin açtığı okullar çok iyi donanımına sahiptir. Devletin bu konudaki yaklaşımı da tutarsızlık örneği olmuştur. Bir yandan "bu okullar, Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst düzey yöneticilerinin garanti belgesiyle büyüyor"ken,³⁶ öte yandan yine en üst düzeyde "zararlı faaliyetlerde bulunmakla" suçlanarak görmezden gelinmektedir.³⁷

Öte yandan, Türkiye'ye yüksek öğrenim için gelen öğrenciler de bir bu kadar sorunludur. Türkiye'ye gelen öğrencilere yeterli Türkçe eğitimi verilememektedir. Dil konusunda yetersiz kalan bu öğrencilerin, özellikle sosyal bilimler alanında başarısızlıkları başından kaçınılmaz olmaktadır. Fakat, sorun bununla da sınırlı değildir. Çok kısıtlı bir bütçeyle Türkiye'de yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan bu öğrenciler çeşitli tarikatlar tarafından "korunup, gözetilmekte", "medrese disiplini altında" tamamlanan eğitim sonrasında ülkelerine dönmektedirler. Başka bir deyişle Mustafa Kemal'in "laik Türkiyesi" yetmiş yıl sonra Avrasya'ya "din ihraç eder hale" gelmiştir. Çok sıklıkla karşılaşılan bu senaryo dışındaki örneklerde de, öğrenciler üniversitede okuyor olmaları gereği kendi ülkelerindeki yönetimleri sorgulamakta, bu durumda da Türkiye Merkezi Asya yönetimlerine "muhalafet yetiştirmekle" suçlanmaktadır. Bu olumsuz yönlerin önüne geçmek için bölgede kurulan ortak

³² Bayram Balcı, "Orta Asya'da Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Aktardıkları Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim*, No 93, 2002, s. 251.

³³ Balcı, "Orta Asya'da Fethullah...", s. 251-252.

³⁴ M. Hakan Yavuz, "Orta Asya'daki Kimlik Oluşumu: Yeni Kolonizatör Dervişler-Nurcular", *Türkiye Günlüğü*, No 33, 1995, s. 164.

³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı kendi açtığı 13 okul ile 3 Türkçe öğretim merkezine öğretmen ve ders araç-gereci sağlayamazken, çoğu dini eğilimli vakıfların açtığı okullara destek vermiştir. *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1996.

³⁶ Mustafa Balbay, *Orta(daki) Asya Ülkeleri*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999, s. 219.

³⁷ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Ekim 2003'te, Tiflis ziyareti sırasında eski cumhurbaşkanlarından Demirel'in adını taşıyan okulu ziyaret ettiği için suçlanmış, bir yıl önce Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, okulu ziyaret etmeyi reddetmiştir. *Cumhuriyet*, 17 Eylül 2003.

üniversitelerin ise YÖK tarafından denklikleri kabul edilmemekte ve zaman zaman iç politika malzemesi olarak kullanılabilmektedir.³⁸

Türkiye'nin Avrasya politikasından söz ederken değinilmesi gereken bir başka nokta da, "kardeş" cumhuriyetlerin Türkiye'ye karşı "kardeşçe" yaklaşımlarının sağlanamamış olmasıdır. Dış politikada sürekli bir "paranoya" içerisinde olan ve bunu zaman zaman "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" ya da "dört yanı düşmanlarla çevrili cennet vatanımız" söylemleriyle dile getiren Türkiye, bağımsızlığını kazanan Merkezi Asya devletleri yardımıyla "uluslararası arenadaki yalnızlığından kurtulacağını" düşünmüştür.³⁹ Oysa ki, gerek Birleşmiş Milletler'de, gerek Avrupa kurumlarında bu devletler Türk dış politikasının temel sorunlarında Türkiye'nin arkasında yer almaktan çekinmişlerdir. Örneğin, bu devletlerden hiç biri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımamış, Ermeni soykırımını iddiaları karşısında destek vermemişlerdir.⁴⁰

Türkiye ilk (son) on yılda Avrasya politikasında ticaretten sanata, eğitimin den iletişime pek çok alanda girişimlerde bulunmuş, fakat istediği sonuçlara ulaşamamıştır. Kısaca Türkiye'nin Avrasya politikası başarısızdır. Bu başarısızlığın nedenleri saptanırsa doğru politikalar oluşturmanın önu de açılmış olur.

Başarısızlığın Nedenleri

Başarısızlıktan kurtulmak için sorunlar yumağını ele almak gerekmektedir. Sorunlar yumağı üç ana başlıkta toplanabilir. Öncelikle Türkiye'den kaynaklanan nedenlerden söz edilmelidir. İkinci olarak bölge ülkelerinin içinde buldukları durum değerlendirilmelidir. Son olarak uluslararası sistemdeki gelişmeler (dönüşüm) ve bunun bölge üzerine etkileri ele alınmalıdır.

Türkiye'nin Merkezi Asya politikasındaki başarısızlıktan söz ederken herşeyden önce genel anlamda Türkiye dışındaki Türklere ilişkin bir başarısızlık ya da politikasızlık saptanmalıdır. Cumhuriyet Türkiye'si 20. yüzyılda "Osmanlı'nın reddi" kapsamında Avrupa'daki eski Osmanlı tebasına sırtını dönmüş, SSCB ile kader birliği çerçevesinde Kafkaslar ve

³⁸ Mayıs 2004'te bu üniversitelerin mütevellî heyetlerinin YÖK'ün önerisi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanması yerine, doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanması gündeme gelmiştir. *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 2004.

³⁹ Ayşegül Sever, "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde 'Çatışma, Rekabet ve İşbirliği'", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, No 3, 2001, s. 229.

⁴⁰ Avrasya ülkeleri KKTC'yi tanımadıkları gibi, örneğin Mart 1999'da Azerbaycan ulusal futbol takımının Güney Kıbrıs'ta kamp yapmasını dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem şöyle değerlendirmiştir: "Dışişleri Bakanlığı dönemimde karşılaştığım, beklemediğim, üzüldüğüm, en ciddi olumsuzluk". Mustafa Balbay, "Türk Ligi", *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1999.

Orta Asya'yla iletişimini kesmiş, yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya önce emek gücü, sonra siyasal sığınmacı olarak "ihraç ettiği" vatandaşlarına yönelik sağlıklı bir politika geliştirememiştir. Bir yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle gerek Balkanlar'da, gerekse Kafkaslar ve Merkezi Asya'da yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, diğer yandan artık AB vatandaşı statüsünü kazanmış 5 milyon civarındaki Türkiyeli'nin, Türkiye'nin de bu birliğe katılma sürecinin yaşandığı dönemde Avrupa'daki varlığı yeni politikalar saptanıp uygulanmasını ve varolan politikaların gözden geçirilmesini dayatmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu noktada ilk akla gelecek (ve gerçek) tehlike izlenecek politikanın pan-Türkizme kayması ya da böyle algılanmasıdır. Ancak, burada sözü edilen Turancı politikaların çok uzağında, Türkiye'nin vatandaşlarının haklarını koruması ve onlara gerekli hizmeti götürebilmesi yeteneğini kazanmasıdır. Örnek verilecek olursa, Türkiye Avrupa'da yaşayan vatandaşlarına eğitim hizmeti götürememiştir; laik cumhuriyetin din adamlarını götürememiştir; gönderdiği devlet memurlarının ahlığını ödeyememiştir; 12 Eylül askeri darbesiyle ve PKK ayrılıkçı akımıyla siyasal düzlemde hesaplaşma yaşanmadığı için siyasal nedenlerle yurtdışına çıkan vatandaşlarının kendi aleyhine örgütlenmesini engelleyememiştir ve bütün bunlar Türkiye'ye aşırı milliyetçi, köktendinci, ayrılıkçı akımlar olarak geri dönmüştür. Bu genel değerlendirmeyi açıklamak ve tartışmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Yine de, bu saptama yapılmaksızın, yalnızca Merkezi Asya politikasında saptanacak başarısızlık, tablonun tümünün görülmesini engelleyecektir. Son olarak, yine bu genel değerlendirme çerçevesinde, Türkiye'nin Avrasya politikası için harcadığı enerjinin AB politikası için harcadığı enerjiyle karşılaştırılması içinde bulunulan durumun saptanmasında açıklayıcı olacaktır.

İkincisi, Türkiye'nin Merkezi Asya politikası ilk on yılda tamamen ABD eksenli olmuştur. Konumuz açısından başka bir deyişle, "Türkiye ABD'nin küresel çıkarlarının enerji boru hattı projelerinde, eğer mümkünse Rusya'yı devreden çıkarmayı hedefleyen projelerde paha biçilmez bir stratejik piyon rolü" oynamıştır.⁴¹ ABD ile bu denli yoğun işbirliği birazdan üzerinde durulacağı gibi, bölgedeki en önemli unsur olan Rusya Federasyonu'nu gözardı etmesine neden olmuştur.⁴² 2000'li yıllarda Türkiye bu tutumundaki yanlışlığı saptamış ve bunu düzeltme yönünde adımlar atıyor gözükmektedir. Bunun en önemli örneklerini 16 Kasım 2001'de Rusya Federasyonu'yla imzalanan Avrasya'da İşbirliği

⁴¹ Fouskas, "Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya", s. 46.

⁴² Putin'in etkin BDT politikası Türkiye'de kaygıyla karşılanmış ve "Orta Asya'yı kaybediyoruz" yorumlarına yolaçmıştır. Mustafa Balbay, "Orta(daki) Asya", *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 2000.

Eylem Planı ve Ocak 2002'de imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması vermiştir.⁴³ Yine de, bu anlaşmalar henüz uygulamaya geçirilememiştir.

Üçüncüsü, "model olma" sevdası/görevi Türkiye'nin sağlıklı politikalar saptamasını engellediği gibi, bölge tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Herşeyden önce bölge ülkeleri zaten eski "büyük ağabey"den kurtulmaya çalışmaktadır ve yenisini istemeleri için bir neden yoktur. Sonrasında, Türkiye'nin böyle bir şansı ya da yeteneği de yoktur. Yalçın Küçük, "İç Asya Türkleri ile Batı Türkleri arasında son bin yılda hiçbir tarih ortaklığı olmadığı gibi, duygusal bir birlik de göremiyoruz" saptamasını yaptıktan sonra, ekonomik anlamda tamamlayıcılık ölçütünde Rusya'nın öne çıktığını, Batı ile bölge ülkeleri arasında arabuluculuk gibi bir işlevin ise gereksiz olduğunu öne sürmektedir.⁴⁴ Şansı olmadığı gibi, Türkiye'nin böyle bir yeteneği de yoktur. Örnek olması gereken özellikler son on yılda Türkiye'de belki daha önce hiç olmadığı kadar tartışılmıştır: (i) Ayrılıkçı Kürt akımına karşı yürütülen savaş nedeniyle demokrasi ve insan hakları ikinci plana düşmüş ve Türkiye ağır eleştirilere uğramıştır; (ii) Cumhuriyet'in laik niteliği en çok tartışılan konulardan biri olmuş, 1990'ların sonunda "irtica" bölücülükle birlikte ulusal güvenliğe temel tehditler arasında sayılmış ve 28 Şubat süreci yaşanmıştır; (iii) serbest piyasa ekonomisi IMF eliyle yürütülmeye çalışılırken iki büyük bunalım yaşanmış, iç ve dış borçlarını çevirmek için ülke ekonomisi tam bağımlı konuma düşmüştür. Hal böyleyken, Türkiye bölgede üstlendiği sorumlulukları yerine getirememiş,⁴⁵ örnek alması beklenenler "model"den çok da fazla hoşlanmamışlardır. Son olarak, "model"den anlaşılmanın da farklılaştığına değinmek yerinde olacaktır. Türkiye'nin üzerine inşa edildiği "Kemalist" modelle, Batı'nın Orta Asya'ya sunduğu "İlmli İslam" modeli arasında farklılık vardır⁴⁶ ve sunulan model üzerinden "Kemalist model" in yeniden tartışılması Türkiye'nin iç siyasetinde sorunlara yol açmaktadır.

Aslına bakılırsa, "model olma" kaygısının yersizliği ve hazır bir modelden çok bölge ülkelerinin kendi gereksinim ve çıkarlarına yanıt verecek, kendine özgü bir modelin gerekliliği de zaman zaman

⁴³ Metin için, *Perspektif*, No 29, 2001, s. 6-8. Atilla İlhan, "...Rusya ile 'Çok Boyutlu Ortaklık' Anlaşması", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 2001; "...Rusya Anlaşması, Neden Önemli?", 5 Aralık 2001; *Cumhuriyet*, 15 Ocak 2002; Erol Manisalı, "Türk-Amerikan ve Türk-Rus İlişkilerinde Medyamız", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 2002.

⁴⁴ Küçük, "Nova Tanzimat", s. 54.

⁴⁵ William Maynes, "America Discovers Central Asia", *Foreign Affairs*, Cilt 82, No 2, 2003, s. 124. Türkiye'nin sorumluluklarını yerine getirememesinde başka bir etken de, enerjisini Merkezi Asya'dan çok AB üyeliğine harcaması olmuştur. Maynes, "America Discovers Central Asia", s. 131.

⁴⁶ Yapıcı, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları*, s. 279-280.

vurgulanmıştır.⁴⁷ "Model olma sevdası" Türkiye'nin ilk başlarda, 1992-1993 arasında, biraz da ABD'nin "yüreklenmesiyle" ortaya çıkmış ve/fakat 1990'ların ortasına gelindiğinde (belki de Elçibey'in yerini Aliyev'e bırakmasıyla) imzalanan yüzlerce anlaşma kağıt üzerinde kalıp, verilen sözler yerine getirilemeyince daha "temkinli" bir tutum takınılmıştır. Üstelik, Türkiye "model olma sevdasıyla" bölgeye yaklaşırken, bu yaklaşım bölge üzerinde etkinlik sağlamayı hedefleyen diğer devletler tarafından eleştiriye uğramıştır. "Turan" fısıltıları bölgedeki Türk olmayan unsurlar için yürek titretici etki yapmaktadır. Günümüzde Türkiye'nin bu tutumunu terk ettiğine tanık olunmaktadır.

Türkiye'nin Avrasya politikasındaki başarısızlıktan söz ederken hiç kuşkusuz bölgeden kaynaklanan nedenlere de işaret etmek gerekir.⁴⁸ Bu bağlamda ilkin ve herşeyden önce SSCB'nin ardılı olan Rusya Federasyonu'nun bölgede her alandaki varlığı ve etkinliğinden söz etmek gerekir.⁴⁹ Bu ülkelerin hepsinde Rus azınlık yaşamayı sürdürmektedir. Rus azınlığın varlığı bir yandan, 70 yıldır yönetici konumundaki bu topluluğun "ikinci sınıf vatandaş" statüsüne düşmesi nedeniyle gerginlik yaratmaktayken, diğer yandan yeteri sayıda yetişmiş insan gücüne sahip olmayan yeni bağımsız devletler için bir zorunluluk olmayı sürdürmektedir.⁵⁰ Rus azınlığın varlığı bu cumhuriyetlerdeki "kimlik" tartışmalarının da bir parçasıdır. Bunun da ötesinde ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında Rus etkinliği, özellikle 1990'ların ilk yarısında politikalarda belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca, azınlıklar sorunu yalnızca Ruslar için geçerli değildir. Bölge ülkelerinin birbirlerinde azınlıkları vardır ve bu varlık "ulus devleti inşa sürecinde" sorunlar yaratmaktadır.⁵¹

Bir başka sorun, bu devletlerin pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. "Dünyayla bütünleşme" adı

⁴⁷ Mustafa Aydın, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkler", Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001, s. 284-285.

⁴⁸ Winrow, bölgedeki olası bunalımları üç farklı boyutta (ülke içi ve bölgesel gelişmeler ile dış etkenler) ele alarak şöyle sıralamaktadır: Demokratikleşme sorunları, diktatörlük, iktisadi sorunlar, uyuşturucu kaçakçılığı, köktendincilik, su, enerji ve ABD'nin askeri varlığı. Gareth Winrow, "Orta Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri", *Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 2004, s. 128-134. Maynes ise beş başlıkta bu sorunları toplamaktadır: Kimlik, gelişme, su, sınırlar ve güvenlik. Maynes, "America Discovers Central Asia", s. 123-130.

⁴⁹ Rusya Federasyonu her alanda bölgede varlığını sürdürmektedir. Belki de herşeyden önce ekonomik anlamda bundan söz edilebilir. 1998'de Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik bunalımın Avrasya ülkelerine yoğun olumsuz etkisi olmuştur. Hakan Aksay, "BDT Dosyası", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1999.

⁵⁰ Robert H. Donaldson ve Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia*, 2. Baskı, Londra, M. E. Sharpe, 2002, s. 201.

⁵¹ Maynes, "America Discovers Central Asia", s. 127.

altında yaşanan süreçte Karpat, iki aşamaya işaret etmektedir: 1993 sonuna değin süren ilk aşamada devletlerin temel kaygısı bağımsızlıklarını kazanma ve tanınma olurken, 1994'ten başlayarak ABD ve Batı bölgeyle (bölgedeki enerji kaynaklarıyla) ilgilenmeye başlamıştır.⁵² Yukarıda da değinildiği gibi, ilk aşamada Türkiye elinden gelen katkıyı sağlamaya çalışmış,⁵³ ikinci aşamada açıkça ABD'nin yanında yer almıştır. Bölge ülkelerinin ise pazar ekonomisine geçişte pek başarılı oldukları söylenemez. 2000'lere gelindiğinde Tacikistan 1990'daki GSMH'nin % 38'i, Kırgızistan 2/3'ü düzeyindedir; daha başarılı olan Özbekistan ise % 96.⁵⁴ Yoksulluk ve örgütlü suçlar hızla artmış, mafya tipi örgütler türemiştir.⁵⁵

Merkezi Asya ülkelerinde göze çarpan bir başka özellik de hemen hepsinde Sovyet döneminden kalma yöneticilerin iktidarda oldukları ve ülkelerini "tek adam" rejimiyle yönettikleridir. Kırgızistan'da Askar Akayev Kasım 2000'de üçüncü kez başkan seçilmiştir.⁵⁶ Türkmenistan'da Saparmurad Niyazov soyadını Türkmenbaşı olarak değiştirmiş, 28 Aralık 1999'da kendisini ömür boyu devlet başkanı ilan etmiştir.⁵⁷ Kazakistan'da Nazarbayev, Özbekistan'da Kerimov yönetimleri sürmektedir. Her ne kadar Türkiye için de benzer bir eksiklikten söz edilebilirse de, bu ülkelerle kurumsal ilişkiler geliştirmek oldukça zordur. Önderler arasında bire bir ilişkiler yoluyla kurulan iletişim daha etkili olmaktadır. Bunu, Özal ve Demirel siyasetten gelen yetileriyle sürdürmüşlerdir. Fakat, bu ikiliden sonra ilişkileri aynı düzeyde tutacak bir önder Türkiye siyasetinde ortaya çıkmamıştır. Öte yandan, Türkiye bu ülkelerin içişlerine de karışmıştır. Örneğin Kerimov, Özbek muhalif Muhammed Salih'i barındırdığı ve ülkeye köktendinci İslam ihraç ettiğini öne sürerek 1990'ların sonunda ülkedeki tüm Türk okullarını kapatmış ve öğrencilerini Türkiye'den çekmiştir.⁵⁸ Ardından, 25 Kasım 2002'de Saparmurad Niyazov'a (Türkmenbaşı) karşı gerçekleştirilen suikast

⁵² Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s. 352-356.

⁵³ Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s. 358-359.

⁵⁴ Maynes, "America Discovers Central Asia", s. 122; Shahram Akbarzadeh, "Keeping Central Asia Stable", *Third World Quarterly*, Cilt 25, No 4, 2004, s. 689-705. Akbarzadeh, "Keeping Central Asia Stable", s. 693-696.

⁵⁵ Winrow, "Orta Asya'daki Kriz Kaynakları", s. 129.

⁵⁶ Mensur Akgün, "Kırgız Seçimleri", *Binyıl*, 5 Kasım 2000.

⁵⁷ "Turkmenistan: The New Hermit Kingdom", <<http://www.stratfor.com/SERVICES/giu2000/072700.ASP>> (27.07.2000). Mustafa Balbay, "Orta Asya Gorbaçov'u Yaşarken", *Cumhuriyet*, 4 Ocak 2000.

⁵⁸ Sever, "Türkiye-Rusya Federasyonu...", s. 234. Kerimov, muhalefetin barındırılması konusundaki şikayetini 2000'deki ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e iletmis, Nurcuların faaliyetlerine izin verilmeyeceğine değinerek eğitim konusunda Milli Eğitim Bakanlığı'yla işbirliğine açık olduklarını belirtmiştir. *Cumhuriyet*, 18 Ekim 2000.

girişimine Türk vatandaşlarının adları karışmıştır.⁵⁹ Benzer bir bunalım, Aliyev'e düzenlenen darbe girişimini son anda Demirel'in haber vermesiyle yaşanmış ve atlatılmıştır.

Bölgeden kaynaklanan bir başka sorun olan köktendincilik bölge devletleri için önemli bir tehlike oluşturmaktadır. 1999 ve 2000'de Özbekistan İslami Hareketi, üs olarak kullandıkları Afganistan'dan, Tacikistan üzerinden Kırgızistan ve Özbekistan'a geçerek baskınlar düzenlemişlerdir.⁶⁰ Kırgızistan'la Özbekistan arasında köktendinci silahlı grupların sınırdan geçişi hakkında sorun yaşanmaktadır.⁶¹ Mart 2004'ün sonunda Özbekistan'da gerçekleşen intihar eylemleri ve ardından yaşanan çatışmalarda da aynı örgütün adı geçmiştir.⁶² 1990'ların sonlarında Türkiye'de de sorun olmaya başlayan köktendinci terörizm ikili ilişkilerin gelişmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra bölge ülkelerinin kendi aralarında sorunları söz konusudur ve bir bütün halinde değerlendirilemezler. Çatışmaya dönüşen sınır sorunları (örneğin, Türkmenistan'la Özbekistan arasında) ile Hazar'ın paylaşımı konusunda anlaşmazlık sürmektedir ve hemen hiçbiri Karabağ konusunda Azerbaycan'a destek vermemektedir. Bu durum Türkiye'nin bütünlüklü ve istikrarlı bir Avrasya politikası izlemesini engellemektedir.

Son olarak uluslararası sistemden kaynaklanan nedenlere değinmek gerekir. Avrasya'daki "yeni büyük oyun"da küresel, bölgesel ve bölgeçi güçler rol almaktadır ve yapılacak değerlendirmelerde tüm bu unsurlar gözönünde bulundurulmalıdır.⁶³ Üstelik bunlar yalnızca devlet düzeyinde değil, AB gibi ulusüstü oluşumlar, NATO gibi uluslararası örgütler, BP gibi çokuluslu şirketler, dinsel, etnik, mafyatik örgütler de gözönünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bütün bu unsurların yanı sıra Soğuk Savaş sonrasında bir yandan Avrasya'nın kapitalist ekonomik sisteme eklenmesi yaşanırken, öte yandan ABD'nin bölgede denetimi ele geçirme girişimine tanık olunmaktadır. Zira, 1996'da bölgeyi "yaşamsal çıkar alanı" ilan eden ABD,⁶⁴ 11 Eylül sonrasında bölgeye askeri yığınak yapmaya başlamıştır. Afganistan (Kanabad), Tacikistan, Kırgızistan (Manas) ve Özbekistan'daki üslerde ve Gürcistan'ın Pankisi

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 31 Mart 2003. Suikast girişimi Türkmenistan'la Özbekistan'ı savaşın eşiğine getirmiş, Türkmenistan Özbek sınırına motorize birlikler yığmıştır. *Sivodnya*, 20 Aralık 2002.

⁶⁰ Winrow, "Orta Asya'daki Kriz Kaynakları", s. 130; Akbarzadeh, "Keeping Central Asia Stable", s. 696-699.

⁶¹ İgor Rotar, "Noviy Stsenariy Destabilizatsii Sredney Azii", *Nezavisimaya Gazeta*, 28 Eylül 2000.

⁶² *Radikal*, 30 Mart 2004; *Cumhuriyet*, 30 Mart ve 1 Nisan 2004.

⁶³ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 468-486.

⁶⁴ Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", *Perceptions*, Cilt 42, No 2, 1999, s. 123.

bölgesinde binlerce ABD askeri görev yapmaktadır.⁶⁵ ABD'nin bölgedeki askeri yığınağının "istikrara katkı sağlayacağını" öngören olumlu yorumların yanı sıra, bölge açısından tarafları karşı karşıya getirecek çok tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirenler de vardır.⁶⁶ Bu çerçevede, Türkiye de bölgede oynanan büyük oyunda değişken güç dengelerini hesaba katarak politika belirlemelidir.

Sonuç

21. yüzyılın başında Türkiye kendisini dış politikada kökten dönüşümler için bir dönemecin karşısında bulmuştur. Bir yandan AB'ye girmek için deyim yerindeyse "kapının eşiğinde" bekle(til)mektedir. Diğer yandan Avrasya başta olmak üzere diğer coğrafyalara yönelik politikasını yeniden saptamak zorundadır. Bu çalışmadan çıkarılacak ilk sonuç, Avrasya coğrafyasının Türk dış politikasında, özellikle de Batı ile ilişkilerine alternatif bir seçenek olmadığıdır. Avrasya Türk dış politikasında bir seçenek değil, zorunluluktur ve Batı ile ilişkilerine alternatif olarak gösterilmesi son derece yanlıştır. Türkiye yukarıda saptanan ve nedenleri tartışılan yanlışlardan dersler çıkararak sağlıklı bir Avrasya politikası saptamak zorundadır. Bu yolda atılacak ilk adım Avrasya'yı dar anlamda tanımlamaktan vazgeçmek olacaktır.

Avrasya seçeneği tartışmaları çerçevesinde izlenen politika ele alındığında her şeyden önce saptanması gereken herhalde bölgede yaşanan süreçtir. Bölge, SSCB döneminde korunduğu kapitalist ekonomiye geçiş sürecini yaşamaktadır. Eklemlenme eskinin imhası ve reddi üzerine, daha çok dayatma biçiminde ve üç temel slogan temelinde gerçekleşmektedir: Demokrasi, insan hakları ve serbest pazar ekonomisi. Geçiş sürecinde Türkiye, ABD başta olmak üzere Batı tarafından bölgeye model olarak sunulmak istenmiş ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin dar anlamda tanımladığı Avrasya politikası yalnızca model olma noktasında değil, ticaretten eğitime, kültürel ilişkilerden uluslararası platformlarda işbirliğine pek çok alanda başarısız olmuştur.

Başarısızlığın temelinde Türkiye'den kaynaklanan nedenlerin yanı sıra, bölge ülkelerinden ve uluslararası sistemdeki gelişmelerden kaynaklanan nedenler de söz konudur. Fakat, başarısızlığın altındaki belirleyici etken, bölge üzerinde yürütülen denetim savaşımında Türkiye'nin açıkça ve kararlılıkla ABD'nin yanında yer alması olmuştur. Bu durum Türkiye'yi

⁶⁵ Vicken Cheterian, "ABD'nin Üssü Orta Asya", *Le Monde Diplomatique*, 15 Şubat-15 Mart 2003, s. 13. Maynes, "America Discovers Central Asia", s. 122.

⁶⁶ Akbarzadeh, "Keeping Central Asia Stable", s. 703-4.

doğrudan Rusya Federasyonu'yla rekabet eder hale getirmiştir. Oysa, ABD 1996'dan başlayarak, ama 11 Eylül ertesinde açıkça bölgeye yönelik politikasını değiştirmiştir. İlk on yılın aksine Türkiye Avrasya politikasını ABD'ye dayanarak değil, bölge devletleriyle ve özellikle de Rusya Federasyonu'yla işbirliği yaparak belirlemeli ve izlemelidir. Bu doğrultuda ilk adım 2001'de "Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı"nın imzalanmasıyla atılmıştır. Şimdi bu belgenin uygulamaya geçirilmesi zamanıdır.

Kaynakça

- Akbarzadeh, Shahram, "Keeping Central Asia Stable", *Third World Quarterly*, Cilt 25, No 4, 2004, s. 689-705.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. B., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Andican, Ahat, "Avrasya Stratejileri Üzerine", *Ulusal*, No 4, 1997, s. 13-20.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1959.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, 2. B., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1961.
- Atatürkcülük*, c. I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1984.
- Aydın, Mustafa, "Türk, Türkik, Türki" kutusu, Baskın Oran, (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt 2, İstanbul, İletişim, 2001, s. 371.
- Aydın, Mustafa, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen, (der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001, s. 271-291.
- Bal, İdris, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Uluslararası İlişkilerde Model Olarak Yükselişi ve Amerikan Onayı", *Avrasya Etüdüleri*, No 18, 2000, s. 127-136.
- Balbay, Mustafa, *Orta(daki) Asya Ülkeleri*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1999.
- Balcı, Bayram, "Orta Asya'da Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Aktardıkları Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim*, No 93, 2002, s. 251-283.
- Bozdağ, İsmet, *Atatürk'ün Sofrası*, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.
- Cornell, Svante E., "Geopolitics and Strategic Allignments in the Caucasus and Central Asia", *Perceptions*, Cilt 42, No 2, 1999, s. 100-125.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- Donaldson, Robert H. ve Joseph L. Nogee, *The Foreign Policy of Russia*, 2. B., Londra, M. E. Sharpe, 2002.
- Dugin, Aleksandr, *Asnovi Geopolitiki*, Moskova, Arktogeya, 1997.
- Fırat, Melek M., *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997.
- Fouskas, Vassilis K., *Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya*, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2004.
- Gökay, Bülent, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, çev. Sermet Yalçın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1990.

Karpat, Kemal H., *Türkiye ve Orta Asya*, çev. Hakan Gür, Ankara, İmge, 2003.

Kireyev, Nikolay Kireyev, "Avrasya Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri", *Perspektif*, No 31, 2002, s. 12-16.

Koptevskiy, V. N., *Rassiya-Turtsiya: Etapı Targovo-Ekonomiçeskava Satrudniçestva*, Moskova, İV RAN, 2003.

Küçük, Yalçın, "Nova Tanzimat", *Teori*, No 126, 2000, s. 39-63.

Halford J. MacKinder, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Cilt 21, No 4, 1943, s. 595-605.

Maynes, William, "America Discovers Central Asia", *Foreign Affairs*, Cilt 82, No 2, 2003, s. 120-132.

Mütercimler, Erol, *Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli*, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993.

Savran, Sungur, *Avrasya Savaşları*, İstanbul, Belge, 2001.

Sever, Ayşegül, "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde 'Çatışma, Rekabet ve İşbirliği'", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, No 3, 2001, s. 225-246.

Tellal, Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler, 1960-1980", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası*, Cilt I, İstanbul, İletişim, 2001, s. 769-783.

Tezkan, Yılmaz, (haz.), *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, İstanbul, Ülke Kitapları, 2001.

Urazova, Y. İ., "Türkiye ile Orta Asya'nın ve Kafkasya'nın Yeni Türki Devletleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Durumu ve Perspektifleri",

Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, (der.), *Türkiye ve Rusya*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2003, s. 217-229.

Weisbrode, Kenneth, *Central Eurasia: Prize or Quicksand?*, Adelphi Paper 338, New York, International Institute for Strategic Studies, 2001.

Winrow, Gareth M., *Turkey in Post-Soviet Central Asia*, Londra, The Royal Institute of International Affairs, 1995.

Winrow, Gareth, "Orta Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri", *Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri*, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 2004, s. 127-134.

Yapıcı, Utku, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul, Otopsi, 2004.

Yavuz, M. Hakan, "Orta Asya'daki Kimlik Oluşumu: Yeni Kolonizatör Dervişler-Nurcular", *Türkiye Günlüğü*, No 33, 1995, s. 160-164.

Yerasimos, Stefanos, *Türk- Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979.